

autonomy and interrogation of the social emerges: Autonomy remains trapped between transcendence and immanence. Modernity is when society claims to know that it has to produce its own myths. Traditional societies did not relate to their myths as if they were their own products. Nevertheless, as soon as the traditional religious points of reference are disclosed and disappear, the community gives itself new points of reference in order to put the social at a distance. Thus the social creates a distance to itself and a mirror for itself in order to perceive itself and work upon itself. The article explores the questions of why this is so and the difference between heteronomous and autonomous autotranscendence.

Key words: *modern conception of autonomy, paradox of culture.*

УДК 316.422

В. П. Степико

МОДЕРНІЗАЦІЯ, ТРАНСФОРМАЦІЯ ЧИ ПСЕВДОМОДЕРНІЗАЦІЯ?

Стаття присвячується з'ясуванню змісту та сутності тих змін, що відбуваються в українському суспільстві.

Ключові слова: *модернізація, трансформація, псевдомодернізація.*

Для України, яка сьогодні прагне зайняти достойне місце серед світової спільноти, надзвичайно актуальними є соціальні перетворення, які найчастіше позначають як модернізація.

Дослідженню проблем модернізації українського суспільства присвячені роботи багатьох вітчизняних науковців – О. Балакіревої, А. Гальчинського, Є. Головахи, В. Горбатенка, А. Зеленько, Р. Левіна, М. Михальченка, С. Катаєва, О. Кідратець, А.Коваленка, І. Кресіної, П. Кутуєва, О. Куценко, М. Павловського, Н. Паніної, В. Тарасенка, В. Танчера, М. Требіна, В. Цветкова та інших. Головна увага у цих дослідженнях приділяється аналізу феномену модернізації, його змісту, механізмів, чинників та тих проблем, які гальмують процес “осучаснення” українського суспільства.

Однак, сьогодні можна вже говорити про те, що процес модернізації українського суспільства, який розпочинався майже спонтанно та сприймався надто оптимістично, (особливо, у перші роки незалежності),

демонструє невтішні результати, які є небезпечними для державотворчих процесів в Україні. Проблема ця системна, і як справедливо відзначає М. Требін, породжена особливостями пострадянських трансформацій: по-перше, втіленням праворадикальної версії капіталізму, оскільки модернізаційна стратегія у сфері економічних реформ була орієнтована на первісне накопичення капіталу, перерозподіл власності в приватних інтересах і на його консюмеристську (споживчу) культуру; по-друге, встановленням автократії й олігархії в політиці, по-третє, соціальною катастрофою, яка пов'язана з тим, що абсолютна більшість громадян опинилися за межею бідності, відбувається неухильне зростання чисельності безробітних, розшарування суспільства на багатих і бідних, зростає злочинність; по-четверте, неефективністю виконавчої влади [11, 144-149].

Тому, логічно, що соціологічні дослідження, які вивчають ставлення громадян до змін, що відбуваються в українському суспільстві зазначають, що ці зміни більшу частину суспільства не влаштовують і тому вже стало закономірним падіння довіри до чинної влади [1; 8; 9;], яке дозволило науковцям зробити висновок, що практично нічого не змінилося, якщо брати весь період після оголошення незалежності [9, 25].

Розподіл відповідей на запитання: “Події в Україні розвиваються у правильному чи неправильному напрямі?”, % (Центр Разумкова)

	04 2005	12 2005	12 2006	12 2008	07 2009	10 2009	02 2010	04 2010	06 2010
У правильному напрямі	54	21	15	3	7	7	28	35	41
У не- правильному напрямі	23	55	60	86	78	81	47	35	32
Важко відповісти	23	24	25	11	15	12	25	30	27

Сьогодні модернізація вже не розглядається однозначно, тільки як позитивний процес вдосконалення суспільств, оскільки сама практика

свідчить, що вона постійно супроводжується конфліктами і кризовими явищами, які нерідко не тільки ставлять під питання можливість позитивних змін, а й іноді відкидають суспільство назад у його розвитку.

Російські дослідники також позначають модернізацію як конфліктний процес, що політично містить у собі періоди революцій та громадянських війн, соціально-важких потрясінь й болісних процесів та зумовлює виникнення негативної мобілізації населення на основі зростання “дифузного масового роздратування, жаху, ненависті”, що супроводжується почуттям спільності на основі появи “ворога” при перспективі “небажаного розвитку подій” та може зумовити контрмодернізаційну стратегію [12; 8].

Однак, як свідчить соціальна практика, такі радикальні дії не стільки пов’язані з процесом модернізації, скільки скоріше є реакцією на невідповідність соціальних змін тим цілям, які проголошувалися за допомогою популістських гасел політиків (“Якщо народу буде зле, то я ляжу поперек рельсів!”, або “Ми не обіцяємо світлого майбутнього!”), що приховували справжній зміст соціальних змін, які започатковувалися владою.

Слід також зазначити, що, напрочуд, формується позиція відповідно до якої теорія модернізації розглядається як ненаукова та пропагандистська, оскільки вона виникла в 50-ті – на початку 60-х рр. в США і Великобританії та була запропонована для “зовнішнього вжитку”: для країн “третього світу”, які повинні були здійснити неминучий перехід від “аграрного” суспільства до суспільства “індустріального”. А наприкінці 80-х – початку 90-х рр. її почали використовувати до пострадянських країн, але, як зазначає А. Тарасов, відразу стало зрозумілим, що по відношенню до пострадянського простору теорія модернізації ще менш адекватна і тому модернізаційні концепції зазнали жорсткої критики як явно пропагандистські, ненаукові та які не засновані на реальних фактах [10]. Як важливий аргумент російський дослідник використовує роботу С. Коєна “Провал крестового походу. США і трагедія посткомуністичної Росії”, в якій процес, що відбувається в Росії позначається як “демомодернізація”. Однак, поняття “демомодернізація” було використане задля того, щоб підкреслити сутність змін, які відбуваються в

Росії і те, що ця країна, на думку С. Коена, втратила та продовжує втрачати те, що було досягнуто в ХХ столітті [5, 174].

Але є й інше бачення, інші оцінки щодо процесів на пострадянському просторі. Так, суперечливий характер процесу модернізації, зумовив те, що у науковий обіг увійшло ще поняття “трансформація”, яке утворилося від латинського “transformare” та означає змінюватись, перетворюватись. Як зазначав О. Данілов це поняття виражає перехід до якісно нового стану суспільної організації і тому воно точно характеризує зміни в країнах, що розвиваються, які перейшли до нової соціально-економічної політики або ставлять задачу перейти від старих, традиційних укладів до сучасного індустріального виробництва при більш всеосяжному використанні ринкових механізмів. А зміни, що відбуваються зараз, наприклад, в західних країнах (створення нових і розвиток старих інтеграційних союзів, уніфікація правових систем, новація у сфері державного управління і т.ін.) не можуть розглядатися як явища трансформації, – це скоріше еволюційні процеси, які враховують ті або інші суспільні потреби [3; 6, 11].

Інші дослідники почали використовувати поняття “трансформація” для позначення тих процесів, що відбуваються тільки в країнах, які покінчили з тоталітарним комуністичним минулим і стали на шлях розбудови ліберальної демократії та ринкової економіки [6; 18].

Такий підхід має сенс, оскільки, як показала соціальна практика, по-перше, доля колишніх республік Радянського Союзу була пов’язана з переходом від “комунізму” до соціальної системи, що функціонує на засадах вільного ринку та демократії, а по-друге, спрямування їх розвитку відбувалося відповідно до позицій чинної влади. Це є справедливим і відносно України, зміни в якій по’язані з межами координат “Захід – Схід”, але акцент робиться відповідно до уподобань чинного президента, хоча це аж ніяк не сприяє наближенню країни до цивілізованого світу.

Тому, слухним є пояснення співвідношення понять “модернізація” та “трансформація” М. Михальченком, який пише, що поняття “модернізація” акцентує увагу на аспекті поліпшення, удосконалення соціальних інститутів, суспільних відносин. І саме цим відрізняється від понять “розвиток”, “трансформація”, “зміна”, що є більш нейтральними стосовно динаміки суспільного процесу, до його прогресивних тенденцій. Трансформація, зміна, розвиток можуть бути орієнтовані на зміну реалій

куди завгодно: уперед, назад, убік, по колу і т.д. Модернізація ж орієнтує суспільство і його структури, сфери на вдосконалення, просування вперед, на розробку й реалізацію нових цілей, задач, пріоритетів, стратегій. Модернізація – це творчо-перетворювальна функція розвитку, але специфічна – як засіб оновлення суспільств. Модернізація, дійсно, є незавершеним проектом – проектом, що ніколи не завершується у глобальному вимірі. Суспільство, що завершило модернізаційний проект, може вирушати на історичний смітник [7; 34-35].

Досліджуючи сутність модернізаційних процесів польський соціолог П. Штомка зазначає, що поняття “модернізація” вживається у трьох значеннях: по-перше, у значенні прогресивних соціальних змін, коли суспільство рухається вперед відповідно до прийнятої шкали покращень; по-друге, означає комплекс соціальних, політичних, економічних, культурних і інтелектуальних трансформацій, що відбувалися на Заході з XV ст. і досягли свого апогею у XIX – XX ст. Сюди відносяться процеси індустріалізації, урбанізації, раціоналізації, демократизації, поширення індивідуалізму та мотивації успіху та ін.; по-третє, це процес, що відбувається у відсталих або слаборозвинутих суспільствах та пов’язаний із зусиллями, які спрямовані на те аби наздогнати провідні, найбільш розвинуті країни та наблизитися до центру сучасних суспільств, залишивши позаду периферію [13, 170-171].

Тобто, як ми бачимо, поняття “модернізація” та “трансформація” використовуються для пояснення соціальних змін, що відбуваються у суспільствах, але якщо поняття “модернізація” передбачає вдосконалення соціальної системи, то “трансформація” відображає соціальні процеси, що відбуваються в країнах, які розвиваються та здійснюють перехід (транзит) від системи, що була визнана помилковою, збанкрутілою.

Крім того, використання цих понять пов’язане з тим, що модернізаційні процеси відбуваються у різних формах. Якщо органічна модернізація передбачає осучаснення системи, адаптацію її до нових умов, пошук оптимальних механізмів для її подальшого функціонування, то неорганічна модернізація пов’язана з переходом до іншої, якісно відмінної системи, що не може не породжувати спокуси, перш за все з боку влади, використовувати ситуацію та ресурси суспільства на свій власний розсуд, а наслідком цього може бути відхилення від зазначених

цілей. Тому, для західної цивілізації поширеною практикою соціального розвитку є реформи, які пов'язані не просто із змінами, а із змінами, що ведуть до покращення життя людей, зазвичай, за рахунок розширення їх політичної або економічної свободи, або першого та другого разом [4, 19], а не за рахунок політичних заколотів, інтриг, що дозволяють використовувати владу переможцю на власний розсуд. Таким чином, не випадково, узагальнення змін в українському суспільстві за роки незалежності дало підстави українським науковцям виокремити основні етапи та тенденції трансформації нашого суспільства й позначити їх сутність – амбівалентністю прийняття рішень (виділено Степико В.) [2].

Однак, на нашу думку, у тих випадках, коли соціальні зміни відбувається непослідовно і не мають позитивних результатів для суспільства в цілому, оскільки задовольняють інтереси окремих кланів, то доцільно буде позначити їх поняттям “псевдомодернізація”. Псевдомодернізацію можна визначити як процес безсистемних соціальних змін, які здійснюються владою в інтересах обмеженого кола осіб та гальмують створення ефективної соціальної системи й унеможливають наближення країни до сучасних розвинутих суспільств, але подаються як переконливі досягнення на шляху модернізації.

Що очікує в цьому плані Україну? Це, певною мірою, буде залежати від того наскільки цивілізовано, на демократичних засадах буде вдаватись подолати авторитарну практику розробки, прийняття та впровадження соціально значущих рішень владою, уникаючи спокуси використовувати її у власних вузько корпоративних інтересах та створити дієву, самодостатню соціальну систему, яка “працює” на благо всього суспільства, а не кількох десятків сімей.

Література

1. Балакірева О., Левін Р. Готовність українського соціуму до додернізації ключових сфер суспільного життя // Український соціологічний журнал. – 2010. – № 3-4.
2. Головаха Є., Паніна Н. Основні етапи і тенденції трансформації українського суспільства: від перебудови до “помаранчової революції” // Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 2006. – № 3.
3. Данилов А. Переходное общество: проблемы системной трансформации. – Минск: Універітэцкае, 1999.

4. Коэн С. “Вопрос вопросов”: почему не стало Советского Союза? – Москва АИРО-XXI. – Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 2007 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [Vopros_Voprosov.pdf-Adobe Reader](#).
5. Коэн С. Провал крестового похода. США и трагедия посткоммунистической России. – Москва: АИРО-XX, 2001 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [Proval_krestovogo_pohoda.pdf-Adobe Reader](#).
6. Кресіна І. Суспільна трансформація у посттоталітарних країнах / В кн. В. Цветков, І. Кресіна, А. Коваленко. Суспільна трансформація і державне управління в Україні: політико-правові детермінанти : [монографія]. – Київ : Концерн “Видавничий Дім” “Ін Юре”, 2003.
7. Михальченко М.М. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. – Дрогобич : Відродження, 2004.
8. Ракеш Шарма, Рола Абдул-Латіор, Лорен Серпе. Незадоволення та розчарування в Україні: результати дослідження IFES у жовтні 2008 року. USA. – Washington : IFES, 2008.
9. Стівен Вайт, Ен Макалістер Переосмислення “помаранчової революції” // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2010. – № 2.
10. Тарасов А.Н. Теория модернизации, вид оружия идеологической борьбы / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://saint-juste.narod.ru/modernization.htm>.
11. Требин М.П. На шляху до відкритого суспільства: прострадянський транзит // Український соціум. – 2009. – № 2 (29).
12. Трубицын Д.В. “Модернизация” и “негативная мобилизация” конструкты и сущность // Социс 2010. – № 5.
13. Штомпка П. Социология социальных изменений. – Москва : Аспект Пресс, 1996.

V. Stepyko. Modernisation, transformation or pseudomodernisation?

The article is dedicated maintenance and essence of those changes which take place in Ukrainian society.

Key words: *modernisation, transformation, pseudomodernisation.*

УДК 316.4 (075.8)

Д. М. Дікова-Фаворська

СІМ'Я В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті виявляються особливості трансформації соціального інституту сім'ї, шляхи розвитку шлюбно-сімейних відносин в умовах